Rode Wouwen *Milvus milvus* in het Zuid-Limburgse Heuvelland in 2014-17

Stef van Rijn & Paul Voskamp

Rode Wouwen vestigden zich in 2014 in het Limburgs Heuvelland, in 2015 gevolgd door het eerste broedgeval. In de periode 2014-17 was sprake van jaarlijks 1-2 territoria, maar het broedsucces bleef gering. Daardoor is er de komende jaren weinig kans op nieuwe vestigingen die voortkomen uit lokale rekruten. Groei van de broedpopulatie lijkt vooralsnog afhankelijk van dispersie vanuit Duitsland en België.

In Nederland worden vanaf 2008 in toenemende mate broedgevallen geregistreerd. Vanaf 2015 is sprake van een duidelijke toename en worden jaarlijks broedgevallen vastgesteld in Salland, Twente, de Veluwe, de Achterhoek en Limburg (van Rijn 2018). Voor de periode 2015-17 wordt de stand in Nederland geschat op 10-15 broedparen. Het aantal succesvolle nesten blijft echter achter bij de groei van het aantal vestigingen. Dat kan te maken hebben met het feit dat vogels van nieuwe broedplaatsen jong en onervaren zijn.

Hieronder zetten we de bekende gevallen voor Zuid-Limburg op een rijtje, met zoveel mogelijk detail.

Waarnemingen

De eerste waarnemingen van gevestigde Rode Wouwen in het Zuid-Limburgse Heuvelland werden in de zomer van 2014 gedaan. Een paar had een duidelijke binding met een groep hoge grove dennen in een hellingbos. Er werd echter geen nest gevonden; wel voedselresten en voor Rode Wouwen typische lapjes en plastic onder de bomen. Het uitblijven van voedselvluchten duidde erop dat er niet succesvol was gebroed. Zoekpogingen in de winter van 2015 leverende geen nestvondst op.

In **2015** werd een paar gezien op een nieuwe locatie. De vogels waren op 22 maart bezig met een nieuwbouwnest in een populier (John Wouters). In de dagen erna werden de vogels bij dat nest waargenomen. Op 30 maart bleek één van de vogels stevig te broeden op een oud nest van een Blauwe Reiger *Ardea cinerea* in een zomereik *Quercus robur*. Nog dezelfde dag werd in de vroege avond vastgesteld hoe twee Nijlganzen *Alopochen aegyptiaca* de vogel van het nest jaagden (Max Berlijn). Bij controle op 31 maart bleek er een Nijlgans in broedhouding op dit nest te zitten, dus vermoedelijk met eieren. In de directe omgeving vloog ten minste 1 Rode Wouw rond, o.a. jagend met een inval ter hoogte van het nest in de zomereik. Op 16 april 2015 hing een paar rond bij een bosje in de directe omgeving van de vestiging uit 2014, op *c.* 5 km van de locatie van het andere paar (Hans Govers). Na herhaaldelijke invallen van beide vogels (kennelijk nog niet broedend), werd het nest gezocht en gevonden in een zomereik. Een voorzichtige controle op 8 mei liet zien dat een oudervogel vast zat te broeden. Op basis van deze waarneming werd ingeschat dat de vogels waarschijnlijk

in de tweede helft van april tot broeden waren overgegaan. De nestboom werd op 12 juni beklommen, het enige jong geringd en gemeten en een niet-uitgekomen ei geregistreerd. Tijdens een tweede nestcontrole op 24 juni was het nestjong verdwenen en werd het (klotsende) ei verzameld. De resten van uitgetrokken bloedspoelen van het jong, in en onder het nest, wezen op predatie door een roofvogel (vermoedelijk Havik *Accipiter gentilis* of Buizerd *Buteo buteo*), hooguit enkele dagen na de ringdatum.

Foto 1. Broedlocatie van Rode Wouw in Zuid-Limburg in 2015 (Foto: Stef van Rijn). *View of breeding site of Red Kite in southern Limburg in 2015.*

In **2016** werd op 25 maart het nest uit 2015 bekeken (nest 1 van territorium 1; zie Tabel 1). Het was vers opgebouwd en er vloog een vogel in de omgeving. Tijdens deze controle bleek in de directe omgeving van het nest (<50 m) sprake van recente verstoringen, waaronder stapels vers kloofhout en bandensporen van een auto (vierwielaandrijving) naar een hoogzit met een verse voederplaats ten behoeve van de jacht op wilde zwijnen. Op 11 april was een wouwenpaar bezig met het bouwen van een nieuw nest in een hellingbos anderhalve km oostelijker. Dit nest zat in een zomereik en was nog maar net in aanbouw; het bevatte weinig takken en vooral veel materiaal in de nestkom (o.a. bruine graspollen). Het mannetje van dit paar had veel juveniele dekveren, een aanwijzing voor een vogel in zijn 2de kalenderjaar. Op 12 april werd voor de zekerheid het nest uit 2015 nog eens gecheckt. Dit nest bleek vers opgebouwd met verse takken en een pluk wol. Daarnaast waren er plekken met uitwerpselen (mogelijk afkomstig van de lokaal aanwezige Buizerds), maar er werden geen wouwen gezien. Op 9 mei verlieten beide vogels gezamenlijk de nieuwe nestlocatie in het hellingbos;

ze vlogen in verschillende richtingen af. Ongeveer drie kwartier later vielen beide vogels ter hoogte van de nestplek in. Bij controle van de nestlocatie werd een verse ruiveer gevonden, maar het nest was niet verder opgebouwd. De vogels waren waarschijnlijk niet tot broeden gekomen en hadden in elk geval geen jongen. De rest van het seizoen, zeker nog tot en met 17 augustus, werden de vogels geregeld in de omgeving en ter hoogte van de nestlocatie gezien.

Tweede kalenderjaar mannetje van territorium 1, Zuid-Limburg, 11 april 2016 (Foto: Hans Govers). *Second calender-year male Red Kite (many juvenile wing coverts) of Territory 1 in southern Limburg, 11 April 2016.*

In **2017** werd al op 3 maart een wouw waargenomen bij het hellingbos in de directe omgeving van het nest van 2016. Van 6 tot en met 11 maart waren de nestbouwactiviteiten van het paar in volle gang (Harm Kossen). Op 21 april was de nestaanbouw in de zomereik uit 2016 niet in gebruik. Het nieuwe nest zat 145 m verderop, in hetzelfde hellingbos als het nest uit 2016, en de oudervogel zat vast te broeden. In april en begin mei werd het mannetje regelmatig jagend in een gebied tot 2 km van het nest waargenomen. Op 5 juni werden drie grote jongen geringd en gemeten. Vanwege stormachtige wind op 6 juni tussen 11.00 u en 15.00 u en harde wind op 7 juni tussen 8.00 u en 15.00 u (Weerstation Maastricht; bron: KNMI) controleerden we het nest voor de zekerheid op de avond van 7 juni. De controle was niet overbodig want het nest bleek te zijn uitgewaaid; de twee grootste jongen (in goede conditie) lagen eronder. Van

het derde jong ontbrak elk spoor. De vogels werden diezelfde avond naar een opvang gebracht en zijn daar met succes opgegroeid. Op 27 augustus werden ze losgelaten in de graslanden van de directe omgeving van hun nest. Van de oudervogels was sinds het moment van de nestval niets meer vernomen.
Naast dit broedpaar werd gedurende het broedseizoen van 2017 een tweede paar waargenomen. Dit paar hield zich o.a. op in de omgeving van het tweede territorium uit 2015. In deze omgeving waren eerder in het voorjaar bij geregelde controle geen vogels waargenomen. Aanwijzingen dat er in 2017 door dit paar is gebroed ontbreken en waarschijnlijk ging het om vogels die zich eerder in het seizoen aan de andere zijde van de Belgische grens hadden gevestigd (net als in 2016, maar niet in 2015 toen de vogels waarschijnlijk hadden gemikt op de nestlocatie aan de Nederlandse zijde van de grens).
Op 30 juli 2017 werden op een nieuwe locatie 2 bedelende jongen waargenomen in een geschikt nestbosje (John Wouters). Op 6 mei vloog in deze omgeving al een adulte vogel richting deze locatie. Omdat betreffende locatie ontoegankelijk is (privéterrein) werd het nest niet opgezocht; dat moet nog wel gebeuren.

Broedbiologie
In 2014-17 ging het jaarlijks om 1-2 paren met in totaal vier broedgevallen, waarvan slechts één nest succesvol op natuurlijke wijze twee jongen wist groot te krijgen (Tabel 1). Drie nesten zaten in zomereiken (2x nieuwbouw, 1x oud nest Blauwe Reiger) en één in ruwe berk *Betula pendula* (nieuwbouw).

Tabel 1. Detailinformatie van broedgevallen (en territoria) van Rode Wouwen in het Zuid-Limburgse Heuvelland in 2014-2017: met genummerde territoria en nesten, leeftijd van ouderpaar, nestboomsoort, aantal jongen op nest en uitvliegend (*via asiel grootgebracht) en berekende/geschatte datum van de eerste eileg. *Summarized information of breeding Red Kites in southern Limburg in 2014-17, with territories and nests numbered, breeding/or not, age of female and male, nesting tree, number of chicks and fledglings (*raised via rehabilitation centre), and calculated/estimated start of laying.*

Jaar *Year*	Terr. *Terr*	Nest *Nest*	Broed *Bred*	Vrouw *Female*	Man *Male*	Nestboom *Nest tree*	Jongen *Chicks*	Vliegvlug *Fledged*	Legdatum *Lay date*
2014	1	-	-	adult	adult	-	-	-	-
2015	1	1	+	adult	adult	*Q. robur*	1	0	13 april
2015	2	1	+	adult	adult	*Q. robur*	0	-	*c.* 30 maart
2016	1	2	-	adult	2 kj	*Q. robur*	-	-	-
2017	1	3	+	adult	adult	*B. pendula*	3	2*	30 maart
2017	3	1	+	adult	adult	?	2	2	?

Het paar uit 2015 startte op 13 april met de eileg (op basis van biometrie van het jong, geschat op een leeftijd van 25 dagen, en een geschatte broedduur van 35 dagen). Het paar werd dat jaar echter op 16 april nog niet als broedend geregistreerd (zie waarnemingen). Omdat tijdens de eerste nestcontrole op 12 juni een niet-uitgekomen ei

werd aangetroffen, moet er op 16 april waarschijnlijk toch sprake van een legsel zijn geweest; de broedduur was waarschijnlijk korter dan 35 dagen. Het tweede paar uit 2015 startte duidelijk vroeger (broedend waargenomen op 30 maart). Ook het eerste paar uit 2017 startte vroeg. De gereconstrueerde legdatum van het eerste ei (op basis van biometrie geschatte leeftijden van de jongen van 27-32 dagen en een geschatte broedduur van 35 dagen) viel op 30 maart (Tabel 1).

Voedsel
Van de Zuid-Limburgse gevallen is nagenoeg geen informatie verzameld over prooien. Van het nest met jong uit 2015 werden tijdens de nestcontrole op 12 juni geen prooien of prooiresten aangetroffen. Op 24 juni lagen er resten van een juveniele volgroeide Zwarte Kraai *Corvus corone* en een volgroeide Ekster *Pica pica*. Een klein aantal braakballen bevatte haar van kleine zoogdieren. Het eerste nest uit 2017 leverde tijdens de nestcontrole op 5 juni prooiresten van een volgroeide Zwarte Kraai, een volgroeide Houtduif *Columba palumbus* en een Fazant *Phasianus colchicus* op. Er waren geen braakballen. Op 10 m van het nest lag een geplukte adulte man Havik; een deel van de veren was afgebeten, wat duidt op vraat door vos *Vulpes vulpes*. Wouwen plukken hun prooien in elk geval niet op de grond in het bos.

Discussie

Verstoring
De eerste broedpogingen van Rode Wouwen in het Heuvelland laten zien dat het niet vanzelf gaat. Het paar van het eerste territorium verplaatste zich in 2016 mogelijk vanwege verstorende activiteiten van bosbouwers en jagers ter hoogte van het nest. Het paar uit het tweede territorium in 2015 bouwde aanvankelijk een nieuw nest langs een druk wandelpad en nam uiteindelijk, waarschijnlijk na verstoring, een oud nest in gebruik dat nog steeds in een druk wandelgebied gelegen was. Deze gevallen zijn slechts aanwijzingen dat verstoring een rol speelt, maar het is denkbaar dat toekomstige broedpogingen of broedgevallen zonder succes blijven vanwege verstoring. Hoewel broedende paren meestal wel jongen lijken te krijgen, kan juist verstoring in de vroege fase van de broedcyclus vestiging van nieuwe paren in de weg staan.
In samenwerking met de Provincie Limburg zijn de nesten van Rode Wouwen sinds 2016 zo vroeg mogelijk opgespoord om verstoring door publiek te voorkomen. Voor de nesten uit 2016 en 2017 was dit overbodig omdat de nesten niet in de directe omgeving van wandelpaden lagen. De beheerder van het gebied van de eerste broedgevallen uit 2016 en 2017 werd gevraagd of er menselijke activiteiten gepland waren. Dat bleek niet het geval, zodat de vestigingen uit deze jaren voldoende beschermd waren. Nesten zijn ook kwetsbaar vanwege de kans op predatie, zoals in 2015 bleek, en mogelijk is die kans groter als wouwen geregeld worden verstoord.

Kans op vestiging
Eind augustus 2016 werd in het Heuvelland een verzwakte vogel gevonden. Deze vogel overleefde het niet en de analyse kon geen doodsoorzaak aanwijzen. De vogel

was in 2015 als nestjong geringd in Oost-België (afstand 73 km). In dat gebied is een grote, toenemende populatie van 50-100 broedparen gevestigd (de Broyer *et al.* 2017). De broedvogels hebben hier een hoog broedsucces, met in 2011, 2012 en 2015 zelfs 2.4-2.7 jongen per succesvol nest (n=116). Bovenstaande terugmelding is een aanwijzing dat Limburgse broedvogels uit deze Belgische kernpopulatie afkomstig kunnen zijn. Een vergelijkbare situatie zou kunnen gelden voor Oost-Nederland, waar het Duitse Sauerland als brongebied kan fungeren (Jöbges *et al.* 2018). Omdat de Nederlandse Rode Wouwen tot nog toe weinig jongen grootbrengen, zal verdere uitbreiding het moeten hebben van rekruten uit deze nabije buitenlandse broedgebieden. Dat te meer daar 'onze' wouwen te lijden hebben van vergiftiging.
Hoewel er in 2014-2016 geen vergiftigde Rode Wouwen bij het CVI binnenkwamen (Bijlsma & van Tulden 2015-17)[3], kent Nederland een lange historie van vergiftiging van Rode Wouwen. Van 55 in ons land gevonden dode rode wouwen in 1975-99 bleken er 45 te zijn vergiftigd. Hieronder bevonden zich enkele vogels die tegen de eileg aan zaten (Bijlsma *et al.* 2001).
Het voedselaanbod lijkt voldoende om succesvol jongen groot te brengen. De vroege start van het paar in 2017 duidt op een gunstige voedselsituatie, zo ook de goede conditie van de drie jongen op de ringdatum. De meeste broedvogels waren bovendien in adult kleed (op de man in 2016 na), wat vermoedelijk bevorderlijk is voor hervestiging in het daaropvolgende jaar.
De ontwikkeling van de broedpopulatie van Rode Wouwen is penibel, want afhankelijk van een veelheid van factoren, zoals rust, voedselaanbod, afwezigheid van gif, broedsucces, overleving na de broedtijd en positieve ontwikkelingen over onze landgrenzen heen.

Dank
Deze studie werd mogelijk gemaakt door de Provincie Limburg. Een woord van dank gaat uit naar de waarnemers: Max Berlijn, Bernd-Jan Bulsink, Anke Brouns, Ruud Foppen, Hans Govers, Harm Kossen en John Wouters. Rob Bijlsma wordt bedankt voor het onder handen nemen van de eerste versie van het verhaal.

Summary

Rijn S. van & Voskamp P. 2018. Red Kites *Milvus milvus* in southern Limburg in 2014-17. De Takkeling 26: 62-68.
After settlement of a territorial pair in southern Limburg in 2014, the first breeding attempt of Red Kites was registered in 2015. In 2015-17 a total of five territories were recorded, in which four breeding attempts were made, only one of which was successful (two fledglings). Another two fledglings were added from a local nest that had fallen down; two out of three chicks survived and were raised in a rehabilitation centre (and released on 27 August 2017). At least one failure was due to avian

3 De laatste Rode Wouw gemeld door CVI als vergiftigd stamt van 2013 (uit de omgeving van Borculo, Achterhoek, dus potentieel broedgebied; Bijlsma & van Tulden 2014).

predation. Except for one 2-cy male all breeding birds were in adult plumage. Given poor reproduction so far (as in the rest of The Netherlands where breeding numbers are slightly increasing), it seems likely that most recruits in southern Limburg came from the thriving breeding population in eastern Belgium. The finding of a dying Red Kite in southern Limburg in late August 2016, ringed as a nestling in 2015 in eastern Belgium, seems to support this scenario. Potential bottlenecks for further increase in The Netherlands are peace and quiet in the countryside (at danger from forestry, hunting and recreation), food supply and – especially – poisoning incidents. Out of 55 authopsied Red Kites in The Netherlands in 1975-99, at least 45 had died from poisoning.

Literatuur

Bijlsma, R.G., Hustings F. & Camphuysen C.J. 2001. Algemene en schaarse vogels van Nederland. (Avifauna van Nederland 2). GMB Uitgeverij/KNNV Uitgeverij, Haarlem/Utrecht.

Bijlsma R.G. & van Tulden P.W. 2014-17. Vervolging van roofvogels in Nederland in 2014-2016. De Takkeling 22: 55-59, 23: 52-60, 24: 61-66, 25: 61-66.

Broyer A. de, Dujardin R., Leirens V., van Rijn S., Voskamp P. & Jacob J.-P. 2017. Évolution récente de la répartition et de l'abondance du milan royal en Belgique. Compte-rendu de la 6e rencontre du réseau national "milan royal" du 7 au 9 octobre 2016, Olmeta-di-Tuda, Corse, Milan info: Bulletin de liaison des acteurs de la sauvegarde du Milan royal en France, LPO, mars 2017: 33-36.

Jöbges M., Brune J., Grüneberg C. & Herkenrath P. 2018. Nordrhein-Westfalens besondere Verantwortung für den Rotmilan *Milvus milvus* nach Ergebnissen der landesweiten Brutzeiterfassungen 2011/2012. Charadrius 53: in press.

Rijn S. van 2018. Opmars van broedende Rode Wouwen in Nederland. Limosa: in prep.

Adressen:
SvR, Ida Gerhardtsingel 65, NL-7207 CK Zutphen, stefvanrijn@live.nl
PV, Bastiaensstraat 20, B-3700 Tongeren, Belgie